

॥ ५१ ॥ उपायतएवमोक्षेप्रयततेननुपायाद्वैवमात्राश्रयादितियाजना ॥ ५२ ॥ तपःज्ञानं निःश्रेयसंमोक्षसाधनं ॥ ५३ ॥ तेनतपसा ॥ ५४ ॥ तेषांनिग्रहस्यफलंचकिंकथंचफलमामोतीतिसंबंधः ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ इत्यारण्यकेप० नै० भा० नवाधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २०९ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ एवमिति ॥ १ ॥ सूक्ष्मशरीरादप्यात्मानं विवेचितुं इंद्रियाणां मजयेदोषमाह विज्ञानार्थमित्यादिना महान्धकारे विद्यमानानां घटादीनां विज्ञानार्थं घटच्छिद्राद्वहिर्गतदीपप्रभेव ब्रह्मणिविद्यमानरूपादीनां विज्ञानार्थं इंद्रियच्छिद्रद्वारा बहिर्गततैजसं मनः प्रथमं प्रवर्तते तन्मू

विरज्यते यथा कामं न च धर्मं विमुंचति ॥ सर्वत्यागे च यतते ह्यलोके क्षयात्मकं ॥ ५१ ॥ ततो मोक्षे प्रयतते नानुपायादुपायतः ॥ एवं निर्वेदमादत्ते पापं कर्मज हाति च ॥ ५२ ॥ धार्मिकश्चापि भवति मोक्षं चलभते परं ॥ तपो निःश्रेयसं जंतोस्तस्य मूलं शमोदमः ॥ ५३ ॥ तेन सर्वानवाप्नोति कामान्यान्मनसेच्छति ॥ इंद्रियाणां निरोधेन सत्येन च दमेन च ॥ ब्रह्मणः पदमाप्नोति यत्परं द्विजसत्तम ॥ ५४ ॥ ब्राह्मण उवाच इंद्रियाणितु यान्याहुः कानि तानियतव्रत ॥ निग्रहश्च कथं कार्यो निग्रहस्य च किं फलं ॥ ५५ ॥ कथंच फलमाप्नोति तेषां धर्मभृतां वर ॥ एतदिच्छामितत्त्वेन धर्मं ज्ञातुं निबोध मे ॥ ५६ ॥ इति श्रीमहाभारते आरण्यके पर्वणि मार्कण्डेयसमास्या पर्वणि ब्राह्मणव्याधसंवादेनवाधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २०९ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ मार्कण्डेय उवाच एवमुक्तस्तु विप्रेण धर्मव्याधो युधिष्ठिर ॥ प्रत्युवाच यथा विप्रं तच्छृणुष्व नराधिप ॥ १ ॥ व्याध उवाच विज्ञानार्थं मनुष्याणां मनः पूर्वप्रवर्तते ॥ तस्याप्यकामं भजते क्रोधं च द्विजसत्तम ॥ २ ॥ ततस्तदर्थं यतते कर्मचारभते महत् ॥ इष्टानां रूपगंधानामभ्यासं च निषेवते ॥ ३ ॥ ततो रागः प्रभवति द्वेषश्च तदनंतरं ॥ ततो लोभः प्रभवति मोहश्च तदनंतरं ॥ ४ ॥ ततो लोभाभिभूतस्य रागद्वेषहतस्य च ॥ न धर्मं जायते बुद्धिर्व्याजाद्धर्मं करोति च ॥ ५ ॥ व्याजेन चरते धर्ममर्थं व्याजेन रोचते ॥ व्याजेन सिध्यमानेषु धनेषु द्विजसत्तम ॥ ६ ॥ तत्रैव रमते बुद्धिस्ततः पापं चिकीर्षति ॥ सुहृद्भिर्वार्यमाणश्च पण्डितैश्च द्विजोत्तम ॥ ७ ॥ उत्तरं श्रुतिसंबद्धं ब्रवीत्यश्रुतियोजितं ॥ अधर्मस्त्रिविधस्तस्य वर्तते रागदोषजः ॥ ८ ॥ पापं चिंतयते चैव ब्रवीति च करोति च ॥ तस्याधर्मप्रवृत्तस्य गुणानश्रुतिसाधवः ॥ ९ ॥ एकशीलैश्च मित्रत्वं भजते पापकर्मिणः ॥ स तेन दुःखमाप्नोति परत्र च विपद्यते ॥ १० ॥

पादिविज्ञानं प्राप्य ज्ञाते र्थे कामं रागं क्रोधं द्वेषं च भजते ॥ २ ॥ तत्र रागकार्यमाह स पादश्लोकेन तत इति ॥ ३ ॥ प्रभवति स्वकार्यसाधनेन कृतकृत्यो भवति द्वेषकार्यमाह पादोऽश्लोकेन द्वेषश्चेति ॥ ४ ॥ उभयोः कार्यमाह ततो लोभेति व्याजात्तदभात् ॥ ५ ॥ व्याजेन कौटिल्येन अर्थधनं ॥ ६ ॥ ७ ॥ श्रुतिसंबद्धं असंगोहमुदासीनोहमित्यादि अश्रुतियोजितं श्रुतिपथे शांत्यादौ योजितं योगः तद्रहितं यथा स्यात्तथा शमादिशून्योऽपि असंगत्वं शास्त्रीयं शब्देनैव दर्शयतीत्यर्थः ॥ ८ ॥ मनोवाक्कायजत्वेन त्रैविध्यमेवाह पापमिति साधवः शमादयः ॥ ९ ॥ पापकर्मिणः भावप्रधानो निर्देशः पापकर्मकरत्वादित्यर्थः ॥ १० ॥